

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Eline van Gorp (4 vwo)

© havovwo.nl (December 2002)

Primaire gegevens van het gelezen werk

Auteur: **J. Bernlef (Hendrik Jan Marsman)**
Titel: **Hersenschimmen**
Ondertitel: -
Verschenen in: **1984**
Aantal blz.: **143**
Leestijd: **5 uur**
Uitgelezen op: **9 oktober 2000**

Verantwoording van de keuze

Dit boek moesten wij lezen van de docent letterkunde.

Verwachtingen vooraf

Ik vermoed dat dit boek gaat over iemand die iets met zijn hersenen heeft. Het speelt zich misschien af in een afgelegen streek waar het winter is en waar het sneeuwt, omdat zo het plaatje op de kaft eruit ziet. Op de achterkant staat dat het gaat over een man die dement wordt en op het einde is er alleen nog maar het witte niets (ook te zien op de kaft). Het plaatje ziet er droevig en treurig uit en dat zal het boek denk ik ook wel zijn,

Eerste reactie achteraf

Ik vind dit werk:

	1. niet	2. een beetje	3. erg
spannend		✓	
meeslepend			✓
ontroerend			✓
grappig	✓		
realistisch		✓	
fantasierijk	✓		
interessant		✓	
origineel		✓	
goed te begrijpen			✓

- Dit werk heeft mij wel aan het denken gezet.
- Ik heb niet echt iets aan dit werk gehad.

Dit werk spreekt me wel aan omdat je dan eens goed na gaat denken over hoe erg het is als je zelf of iemand uitje omgeving dement wordt.

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Eline van Gorp (4 vwo)

© havovwo.nl (December 2002)

Korte samenvatting van de inhoud

Maarten wordt heel snel dement. Het geheugenverlies leidt er toe dat Maarten heden en verleden door elkaar gooit. Hij denkt bijvoorbeeld steeds dat hij naar de vergadering van de IMCO moet, terwijl hij daar al jaren niet meer werkt. Ook denkt hij steeds dat het oorlog is en dat de Amerikanen om hem heen (het boek speelt in Gloucester, aan de kust boven Boston) de bevrijders zijn. Omdat Maarten denkt dat hij in het verleden leeft, vertelt hij daar ook over. Zo vertelt hij bijvoorbeeld over het bureau van zijn vader en over zijn vroegere vriendinnetjes. Maarten begint rare dingen te doen, zoals een stoel door de ruit gooien om zijn hond binnen te laten en uiteindelijk weet hij niets meer, zoals duidelijk is weergegeven in het laatste hoofdstuk, waar de zinnen alleen nog maar bestaan uit losse woorden. Ondanks alles blijft Maarten toch zelfverzekerd. ("Ik heb de situatie hier volledig onder controle").

Tijd en ruimte

De vertelde tijd is ongeveer een half jaar, omdat het verhaal een hele winter duurt en dat is in dit soort koude streken ongeveer een half jaar. Het verhaal speelt zich af rond het huis van Maarten en Vera in Gloucester. Dat ligt aan de oostkust van de Verenigde Staten, iets ten noorden van Boston. De winters zijn daar koud en lang en de winter speelt een hele belangrijke rol in het boek, want Maarten denkt dat het door de winter komt dat hij langzaam zijn geheugen kwijt raakt.

Het begin is *in medias res*, omdat je eigenlijk midden in het verhaal valt, want Maarten en Vera zijn dan al naar Amerika verhuisd. Het einde is gesloten, omdat je dan weet hoe het met Maarten afloopt. Vroeger heeft Maarten bij de IMCO gewerkt, maar nu is hij gepensioneerd. Langzaam verliest hij zijn geheugen en begint bij steeds gekkere dingen te doen. Eerst vergeet hij dat het zondag is en dat de bus met kinderen dus niet voor hun huis stopt, maar al snel gooit hij een stoel door de ruit heen om zijn hond binnen te laten en maakt hij rare opmerkingen over bijvoorbeeld de hond van de buurjongen die al lang dood is. Dan komt de gezinshulp Phil Taylor, maar Maarten vergeet steeds wie ze is en wat ze komt doen. Uiteindelijk wordt hij naar een tehuis gebracht. Daar zegt Vera tegen hem dat de lente op het punt staat te beginnen. In het boek komen veel flashbacks voor, omdat Maarten heden en verleden door elkaar gooit en dus ook vaak aan het verleden denkt.

De wijze van vertellen

De verteller van Hersenschimmen is de ik-figuur. De ik-figuur is de belevende hoofdpersoon en daarom is het een ego-roman. Maarten beschrijft zijn eigen leven. Door deze wijze van vertellen leef je in de hoofdpersoon in en het voelt alsof je het zelf meemaakt.

Herschreven gedeelte (blz.43).

Ik heb gekozen voor de alwetende of auctoriale verteller.

Plotseling is Maarten misselijk. Hij haalt nog net de veranda. Over de balustrade hangend leegt zijn maag zich in de sneeuw, een smerige bruine dampende brij waar zelfs Robert geen belangstelling voor toont. Maarten heeft het koud.

Wat doet hij hier? 's Zomers wonen hier mensen uit Boston, een kale man en zijn kleine zwarte vrouw. Gelukkig kan de deur nog zo dicht datje van buitenaf nauwelijks kunt zien dat hij is opengebroken. Hier zou Maarten wel eens last mee kunnen krijgen. Hij loopt zonder om te kijken het schelpenpad af, richting zee. Als hij langs het strand terugloopt is er weinig kans dat iemand hem zal zien. Maarten hoopt dat het snel weer gaat sneeuwen en al zijn sporen worden uitgewist.

Hij wil naar Vera. Hij wil haar tegen zich aandrukken en zeggen dat het hem spijt. Dat ze hem niet alleen moet laten. Al het verkeerde gebeurt omdat men hem alleen laat.

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Eline van Gorp (4 vwo)

© havovwo.nl (December 2002)

Maarten zegt dat Robert moet komen en dat ze naar huis gaan.

Spanning

De spanning in het boek is redelijk groot, omdat je steeds wil weten hoe de gebeurtenissen verder gaan en hoe het verhaal afloopt. Iedere keer als Maarten weer iets raars doet, ben je benieuwd hoe de mensen om hem heen reageren en wat Maarten daarvan denkt. Ook als Maarten in een bepaalde situatie komt, ben je benieuwd wat hij gaat doen.

Ik herschrijf een gedeelte van bladzijde 72.

Grotere spanning:

Ik sta alleen in de kamer en kijk naar Robert die zenuwachtig om een esdoorn heen loopt, ertegenop springt, zodat er sneeuw van de takken op zijn rug valt. Daar schrikt hij zo erg van dat hij pijlsnel op mij afstormt en tegen de ruit omhoog springt om met krassende nagels en een angstaanjagend geluid over het glas weer op de grond te glijden.

Er zit niets anders op. Ik moet het doen. Ik moet het gewoon doen. Anders gaat hij straks nog dood van de kou. Ik trek een stoel onder de tafel vandaan, pak hem bij de rugleuning vast en stoot ermee door de ruit. Het glas valt rinkelend naar buiten. Nog een paar keer stoten en dan is het gat groot genoeg om Robert door te laten.

Verminderde spanning:

Robert loopt buiten door de sneeuw. Ik moet hem binnen laten, want anders krijgt hij het te koud. Ik pak een stoel en gooi hem door de ruit. Nu kan Robert tenminste binnen komen.

Thema en motieven

- Thema: de geestelijke aftakeling van een man en de gevolgen daarvan voor zichzelf en voor de omgeving, met name voor zijn vrouw.
- Motieven: Maarten die vindt dat de winter de schuldige is van zijn geheugenverlies.
Vera die erg bezorgd is om Maarten.
Hoe belangrijk het is om je geheugen te hebben.
Het leren de ziekte van Maarten te accepteren.

Personages

Maarten Klein is de hoofdpersoon. Hij is 72 jaar en is geboren in Alkmaar, maar nu woont hij al vijftien jaar in Amerika. Hij heeft bij de IMCO gewerkt. De IMCO is een organisatie die iets met de visserij te doen heeft. In het boek wil Maarten soms terug naar de IMCO en zoekt hij zijn spullen daarvoor, omdat hij denkt dat hij daar nog steeds werkt. Dat komt omdat hij aan het dementeren is. Ondanks dat is hij toch nog eigenwijs en zelfverzekerd. We komen steeds meer dingen over hem te weten omdat hij vaak aan vroeger denkt. Hij vertelt bijvoorbeeld welke vriendinnetjes hij vroeger allemaal al gehad heeft.

Vera is de vrouw van Maarten en zij is ook heel belangrijk. Ze woont samen met Maarten in Gloucester. Dat ligt aan de oostkust van de Verenigde Staten, net iets boven Boston. Zij moet hulpeloos toekijken hoe Maarten in snel tempo dement raakt. Samen met Maarten heeft ze twee kinderen, namelijk Fred en Kitty.

Fred en Kitty zijn typen, want de schrijver beschrijft het innerlijk niet. Dokter Eardly, een arts die probeert om Maartens geheugenverlies tegen te gaan, en Phil Taylor, de gezinshulp, zijn ook typen.

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Eline van Gorp (4 vwo)

© havovwo.nl (December 2002)

Titel, ondertitel en motte

De titel is "Hersenschimmen". De hoofdpersoon lijdt namelijk aan dementie en in zijn hersenen vormen zich schimmen die van alles kunnen betekenen. Hij vergeet dingen en haalt heden en verleden door elkaar. Alle herinneringen worden steeds onduidelijker en uiteindelijk bestaat het laatste gedeelte van het boek alleen nog maar uit flarden tekst. Het boek heeft geen ondertitel, maar wel een motto:

A touching dream to which we all are lulled
But wake from separately.

Philip Larkin

Hier wordt eigenlijk gezegd dat we allemaal betrokken zijn bij een bepaalde droom (het leven), maar dat we er allemaal apart van wakker worden (iedereen heeft zijn eigen lot). Het leven begint dus eigenlijk voor iedereen hetzelfde, want je wordt allemaal geboren, maar na de geboorte heeft iedereen zijn eigen leven.

Relatie tussen tekst en auteur

Bernlef houdt van koude afgelegen streken en eilanden. Hij is vroeger al vaak naar koudere streken vertrokken (Scandinavië, Zweden) en vertaalt bovendien boeken vanuit het Zweeds. Dat hij van koude en afgelegen gebieden houdt, komt ook duidelijk naar voren in het boek "Hersenschimmen". De hoofdpersonen wonen daar vrij afgelegen en het sneeuwt. Vroeger schreef Bernlef boeken waarin de hoofdpersoon vanaf de buitenkant toekeek, maar tegenwoordig zitten de hoofdpersonen midden in het verhaal. Hij schrijft wel vaak over ziektes en over mensen die dus in tamelijk uitzichtloze posities terecht komen. In "Hersenschimmen" gaat het bijvoorbeeld over het dement worden.

Relatie tussen verschillende teksten

In de boeken van Bernlef gaat het (bijna) altijd om koude en afgelegen streken en om mensen die ziek zijn of in hopeloze situaties terecht komen. In "Hersenschimmen" gaat het over een man die dement raakt, maar in "Eclips" gebeurt precies het omgekeerde. Daar is de man (het is bijna nooit een vrouw in de boeken van Bernlef) door een ongeluk zijn geheugen kwijtgeraakt, maar hij krijgt het beetje bij beetje terug. In "Cellojaren" gaat het niet over het wegvallen van een anders zo "gewone" wereld ("Hersenschimmen") of over de rol die taal speelt om ons leven te begrijpen ("Eclips"). In deze bundel proberen de personages zich te verzetten tegen ongewenste waarnemingen. Jessica bijvoorbeeld, ontdekt dat haar lichaam langzaam aan het veranderen is. Als ze niets doet wordt ze later net zo dik als haar moeder en dat wil ze niet.

Het nieuwste en dikste boek van Bernlef is "Boy". Het boek is in zekere zin voortgekomen uit "Eclips". In "Eclips" is de hoofdpersoon het spoor bijster geraakt in de taal, in "Boy" gaat het om een doofstomme jongen.

Relatie tussen tekst en context

Bernlef is vroeger vaak in koude en afgelegen gebieden geweest (Scandinavië, Zweden). Daarom schrijft hij ook over koude en afgelegen streken waar het vaak sneeuwt en waar de winters lang zijn. Dementie is een soort ziekte die vrij veel voorkomt. Ook andere ziektes en hopeloze situaties die Bernlef beschrijft zouden gemakkelijk in het echt voor kunnen komen. Dit zijn dus allemaal herkenbare situaties voor de lezers. Daarom behoort Bernlef tot de stroming van het realisme.

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Eline van Gorp (4 vwo)

© havovwo.nl (December 2002)

De soort literaire tekst

Bernlef kan tot de realistische stroming gerekend worden en "Hersenschimmen" is een roman, omdat het een vrij lang verhaal is waarin de handelingen van de personen in verband met hun karakter en innerlijk leven worden beschreven. Ook groeit de hoofdpersoon langzaam naar de beslissende fase. Samengevat is "Hersenschimmen" een realistische roman.

De literaire recensie

	Recensie A (Cyrille Offermans, De Groene Amsterdammer, 21 november 1984)	Recensie B Jaap Goedegebuure, Haagse Post, 29 september 1984)
structurele argumenten		
realistische argumenten		
vernieuwings argumenten	<ul style="list-style-type: none">☐ De criticus die beweerde dat er in die laatste, sterk gefragmenteerde pagina's niets nieuws meer gebeurt, kan niet lezen; het nieuwe zit in de verheving van een toestand die toch al hopeloos was en ook in de flarden van een tegenmelodie van beschutting en een nieuw begin die vlak voor het eind in Maartens hoofd doorklinken.☐ Het is het aangrijpende slot van een leven zoals dat in de Nederlandse literatuur niet eerder geschreven is.	
morele argumenten		
emovistische argumenten	<ul style="list-style-type: none">☐ Geheugenverlies en wat daar-op volgt van binnenuit onder woorden brengen is geen sinecure☐ Het geheugenverlies leidt er ook toe dat Maarten heden en verleden door elkaar gooit, wat zowel tot komische als tot ontroerende situaties leidt.☐ komisch is de tegenstelling tussen de zelfverzekerdheid die Maarten voortdurend en waarschijnlijk demonstratief aan de dag legt en de volstrekte stuurloos held waaraan hij feitelijk ten prooi is gevallen.	<ul style="list-style-type: none">☐ Het zou een goede zaak zijn als Bernlef met zijn tiende roman, misschien wel de beste die hij in een al weer 25-jarige loopbaan op zijn naam bracht, eindelijk eens uit de schaduw van de relatieve onbekendheid trad. Mogelijk kan een van de prijsgevende instanties die dit najaar de gebruikelijke potjes verdelen daar een -naar mijn mening verdiende bijdrage aan leveren.

Boekverslag *Hersenschimmen* (Bernlef)

Eline van Gorp (4 vwo)

© havovwo.nl

(December 2002)

intentionele argumenten	<ul style="list-style-type: none">☐ De schrijver moet dat geheugenverlies dan tonen in onnadrukkelijke details, zonder tekst en uitleg van beter wetende instanties dan de verteller. Naar mijn mening is Bernlef daarin voortreffelijk geslaagd.☐ Aan het slot van het boek, als er geen redding meer aan is, gaat Bernlef werkelijk tot het uiterste.	
stilistische argumenten	<ul style="list-style-type: none">☐ Van dergelijke subtiliteiten bevat <i>Hersenschimmen</i> er legio.	<ul style="list-style-type: none">☐ In <i>Hersenschimmen</i> ver raadt Bernlef zijn verwantschap met K. Schippers, de auteur met wie hij ooit het Barbarbertweemanschap vormde.☐ Met hem (K. Schippers) deelt hij (J. Bernlef) ook de meer dan gewone belangstelling voor taal als het medium waarin we de werkelijkheid kenbaar maken, een belangstelling die in <i>Hersenschimmen</i> tot uiting komt waar de hoofdpersoon zich realiseert dat woorden hem zijn energie geven, en dat die energie uit hem wegsijpelt naarmate de woorden zich minder in het gelid van de zinnen laten dwingen.☐ Met <i>Hersenschimmen</i> heeft Bernlef een complex werk geschreven, dat tot in de titel dubbelzinnigheden bevat.☐ Toch zijn de dubbele bodems en meervoudige betekenislagen niet aangebracht met de hinderlijke opzichtigheid die in Nederland maar al te vaak wordt beschouwd als een proeve van bekwaamheid. Het raffinement waarmee dit boek is gecomponeerd valt pas bij nader inzien op, en zo hoort het natuurlijk ook.
Eindoordeel	+	+

Ik vind dat in recensie B het waardeoordeel het beste wordt onderbouwd met argumenten.

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Eline van Gorp (4 vwo)

© havovwo.nl

(December 2002)

De persoonlijke beoordeling

Het onderwerp van het verhaal sprak mij erg aan. Ik had me nog nooit voorgesteld hoe het is om de gewone dingen ineens niet meer te weten. Dementie is iets waar iedereen mee te maken kan krijgen en daarom is het ook goed dat mensen er op zo'n manier eens over na gaan denken. Maarten werd wel erg snel dement in dit boek. Mijn oma kan ook bijna niets meer onthouden omdat ze een hersenbloeding heeft gehad, maar gelukkig weet ze veel dingen uit het verleden nog wel en herkent ze ook nog iedereen.

Het belangrijkste in het boek waren de gevoelens en de gedachten van de hoofdpersoon. ie merkte zijn machteloosheid en de woede als hij dingen vergeten was. Daarom vond ik de gebeurtenissen ook zo triest. Maarten verbrandt bijvoorbeeld een keer de foto's. Zo lijkt het net of hij zijn eigen verleden niet meer wil weten, alsof hij er al vrede mee heeft dat hij al die foto's niet meer herkent. Ook Vera had het daar erg moeilijk mee en dat geeft zo mooi weer wat zo'n ziekte ook kan betekenen voor de personen die toe moeten kijken. Maarten doet af en toe hele verrassende dingen omdat bij het allemaal niet meer precies weet. Er kwamen voldoende gebeurtenissen aan bod, zoals het door de ruit gooien van een stoel om de hond binnen te laten en verder tal van kleine gebeurtenissen als er bijvoorbeeld iemand op bezoek kwam. Iedere keer was ik weer benieuwd hoe Maarten zou gaan reageren en wat er uiteindelijk van Maarten terecht zou moeten komen. De afloop kun je op het einde wel voorspellen, maar hij is heel goed weergegeven door de flarden tekst die Maarten nog vertelt.

Maarten was de hoofdpersoon en hij kwam heel erg echt over. Doordat Maarten als ik-figuur het verhaal vertelde, kon je je heel goed inleven in de hoofdpersoon.

Het verhaal was vlot te lezen en er waren wel veel flashbacks, maar die waren toch duidelijk te volgen. Het laatste deel van het boek was een beetje saai om te lezen, omdat het verhaal toen alleen nog maar bestond uit flarden tekst. Toch was het goed dat het boek zo afliep, omdat Maarten ook niets meer kon herinneren en dan kan hij daar ook niet goed over vertellen. Het boek zou niet af zijn als dit laatste gedeelte er niet bij zou zitten en dit laatste gedeelte is ook origineel. Als je een tijd gelezen had in het boek was de afloop wel te voorspellen, maar dat maakte het boek niet minder leuk.

Het taalgebruik was makkelijk, omdat er weinig moeilijke woorden in voor kwamen en de zinsbouw was ook wel makkelijk. De gebeurtenissen waren ook goed en duidelijk beschreven, waardoor je je er een goede voorstelling van kon maken. Ik zou het fragment waar Maarten de stoel door de ruit gooit om zijn hond binnen te laten wel willen onthouden, omdat het heel treurig is. Maarten is daar juist heel aardig voor zijn hond, maar zijn vrouw Vera wordt er juist heel verdrietig van.